

[P220]

Увод у архитектуру рачунара

1

Саша Малков

Универзитет у Београду
Математички факултет

2013/2014

Архитектура рачунара је...

- “... наука о повезивању хардверских компоненти ради остваривања постављених циљева”
- “... концептуални пројекат и основна оперативна структура рачунара”

План курса

- Логичке основе обраде података
 - Булова алгебра и алгебра логике
 - Логичке функције, методе минимизација
 - Комбинаторне и секвенцијалне мреже
 - Основни градивни блокови рачунара
- Структура савремених дигиталних рачунара
 - Основна организација
 - Архитектура компоненти
 - Процесор
 - Меморије
 - Улазно-излазни подсистеми
 - Начини имплементације
 - Различите архитектуре

Литература за курс

- *Ненад Митић, Увод у организацију рачунара, Математички факултет, 2009.*
- *Andrew Tanenbaum, Архитектура и организација рачунара, Микро књига, 2007.*
- *Ненад Митић, Основи рачунарских система, Математички факултет, 2002.*
- *Sivarama Dandamudi, **Fundamentals of Computer Organization and Design**, Springer, 2002.*
- Веб локација наставника: www.matf.bg.ac.rs/~kartelj
- Веб локација асистента: www.matf.bg.ac.rs/~ognjen

али **МОРА** да се ради

[P271]

Увод у архитектуру рачунара

Саша Малков

Тема 1

Булова алгебра

Алгебра логике

- Алгебра логике је структура $\{ S; \wedge, \vee, \neg \}$
 - Константе: $S = \{ \top, \perp \}$
 - Унарна операција: \neg
 - Бинарне операције: \wedge, \vee

Алгебра логике

- Рачунарска нотација:
 - Константе: 0, 1
 - Променљиве: A, B, C, ...
 - Операције: $\sim A$ (или A' ...), $A \cdot B$ (или AB), $A+B$

ЗАКОНИТОСТИ

$AB = BA$	$A+B = B+A$	Закон комутације
$(AB)C = A(BC)$	$(A+B)+C$	Закон асоцијације
$A(B+C) = AB+AC$	$A+(BC) = (A+B)(A+C)$	Закон дистрибуције
$1 \cdot A = A$	$0+A = A$	Неутрални елемент
$A A' = 0$	$A+A' = 1$	Инверзни елемент

Идентитети и правила

$A \cdot 0 = 0$	$A + 1 = 1$	Нула
$A \cdot A = A$	$A + A = A$	Идемпотенција
$A (A + B) = A$	$A + (AB) = A$	Апсорпција
$A'' = A$		Двострука негација
$(AB)' = A' + B'$	$(A+B)' = A' B'$	Де Морганова правила

Логичке функције

- Свака функција са доменом S^n и кодоменом S назива се **логичка функција**:

$$f: S \times S \times \dots \times S \rightarrow S$$

Логичке функције

- Колико постоји различитих логичких функција реда n (са n аргумената)?

$$2^{2^n}$$

Логичке функције реда 0

- Логичке функције без аргумената:
 - $f_{00}(x) = 0$
 - $f_{01}(x) = 1$

Логичке функције реда 1

Argument	Vrednost		Naziv	Oznaka
A	0	1		
Funkcija				
f_{10}	0	0	nula funkcija	
f_{11}	0	1	identitet	
f_{12}	1	0	negacija	$\neg A$
f_{13}	1	1	jedinična funkcija	

Argument	Vrednost			
	0	0	1	1
A	0	0	1	1
B	0	1	0	1
Funkcija				
f_{20}	0	0	0	0
f_{21}	0	0	0	1
f_{22}	0	0	1	0
f_{23}	0	0	1	1
f_{24}	0	1	0	0
f_{25}	0	1	0	1
f_{26}	0	1	1	0
f_{27}	0	1	1	1
f_{28}	1	0	0	0
f_{29}	1	0	0	1
f_{2A}	1	0	1	0
f_{2B}	1	0	1	1
f_{2C}	1	1	0	0
f_{2D}	1	1	0	1
f_{2E}	1	1	1	0
f_{2F}	1	1	1	1

Пун систем функција

- Пун систем функција је скуп функција на основу кога се могу извести све остале функције
- Ако се из неког система функција могу извести све функције неког пуног система функција, онда је и тај систем пун систем функција

Неки пуни системи функција

- $\{ \wedge, \vee, \neg \}$
 - проверити

Argument	Vrednost				Naziv	Oznaka
A	0	0	1	1		
B	0	1	0	1		
Funkcija						
f_{20}	0	0	0	0	nula funkcija	
f_{21}	0	0	0	1	konjunkcija	$A \wedge B$
f_{22}	0	0	1	0	negacija implikacije od A ka B	$A \wedge \neg B = \neg(A \Rightarrow B)$
f_{23}	0	0	1	1	prva projekcija	
f_{24}	0	1	0	0	negacija implikacije od B ka A	$\neg A \wedge B = \neg(B \Rightarrow A)$
f_{25}	0	1	0	1	druga projekcija	
f_{26}	0	1	1	0	ekskluzivna disjunkcija	$(A \wedge \neg B) \vee (\neg A \wedge B)$
f_{27}	0	1	1	1	disjunkcija	$A \vee B$
f_{28}	1	0	0	0	Pirsova (Lukašievičeva) funk.	$A \downarrow B$
f_{29}	1	0	0	1	ekvivalencija	$(A \Leftrightarrow B)$
f_{2A}	1	0	1	0	negacija druge projekcije	
f_{2B}	1	0	1	1	implikacija od B na A	$B \Rightarrow A$
f_{2C}	1	1	0	0	negacija prve projekcije	
f_{2D}	1	1	0	1	implikacija od A na B	$A \Rightarrow B$
f_{2E}	1	1	1	0	Šeferova funkcija	$A \uparrow B$
f_{2F}	1	1	1	1	Jedinična funkcija	

Неки пуни системи функција

- $\{ \wedge, \neg \}$
 - проверити
- $\{ \vee, \neg \}$
 - показати
- $\{ \uparrow \}$
 - показати
- $\{ \downarrow \}$
 - показати

Нормалне форме функција

- Елементарна конјункција
 - логички израз који не садржи дисјункцију
 - тј. садржи само негацију и конјункцију
 - пример:
 - $A B C' D E'$
- Елементарна дисјункција
 - логички израз који не садржи конјункцију
 - тј. садржи само негацију и дисјункцију
 - пример:
 - $A + B' + C + D' + E$

Нормалне форме функција

- Савршена елементарна конјункција
 - елементарна конјункција која садржи све променљиве из скупа променљивих (обично “све аргументе функције”)
- Савршена елементарна дисјункција
 - елементарна дисјункција која садржи све променљиве из скупа променљивих (обично “све аргументе функције”)

Нормалне форме функција

- Дисјунктивна форма
 - логички израз који се састоји од елементарних конјункција међусобно повезаних операцијама дисјункције
- Конјунктивна форма
 - логички израз који се састоји од елементарних дисјункција међусобно повезаних операцијама конјункције

Нормалне форме функција

- Савршена дисјунктивна нормална форма
 - дисјунктивна форма у којој су све конјункције савршене елементарне конјункције
 - СДНФ (енгл. *SOP – sum of products*)
- Савршена конјунктивна нормална форма
 - конјунктивна форма у којој су све дисјункције савршене елементарне дисјункције
 - СКНФ (енгл. *POS – product of sums*)

Улога СКНФ и СДНФ

- Свака логичка функција се може дефинисати у облику СКНФ и СДНФ
- Који је облик бољи зависи од функције, тј. од броја 0 и 1 у резултатима

Алтернативни запис СДНФ

- Сваки улаз се посматра као један бит неозначеног целог броја
 - пример: $F(A_1, A_2, A_3)$ се посматра као запис неозначеног целог броја од 3 бита: $A_1A_2A_3 = b_2b_1b_0$
- СДНФ се записује у облику $\sum(n_1, n_2, \dots, n_k)$, где су n_1, n_2, \dots, n_k бројеви који одговарају записима оних савршених елементарних конјункција аргумената који се функцијом сликају у 1
 - на пример:
 - $A_1'A_2'A_3 = 001_2 = 1$
 - $A_1A_2'A_3 = 101_2 = 5$
 - $A_1'A_2'A_3 + A_1A_2'A_3 = \sum(1, 5)$

Алтернативни запис СКНФ

- Слично као у случају СДНФ
- СДНФ се записује у облику $\prod(n_1, n_2, \dots, n_k)$, где су n_1, n_2, \dots, n_k бројеви који одговарају записима савршених елементарних дисјункција аргумената који се функцијом сликају у 1
 - на пример:
 - $(A_1' + A_2' + A_3) * (A_1 + A_2' + A_3) = \prod(1, 5)$

Пример

A	B	C	F
0	0	0	1
0	0	1	1
0	1	0	0
0	1	1	0
1	0	0	1
1	0	1	0
1	1	0	0
1	1	1	0

Пример

- СДНФ:
 - дисјункција производа који дају 1
 - $A'B'C' + A'BC + AB'C'$
- СКНФ:
 - негација дисјункције производа који дају 0
 - $(A'BC' + A'BC + AB'C + ABC' + ABC)'$
 $= (A+B'+C)(A+B'+C')(A'+B+C')(A'+B'+C)(A'+B'+C')$

Примери

[P271]

Увод у архитектуру рачунара

Саша Малков

Тема 2

ЛОГИЧКА КОЛА И ЛОГИЧКИ ЕЛЕМЕНТИ

Зашто баш дигитална логика?

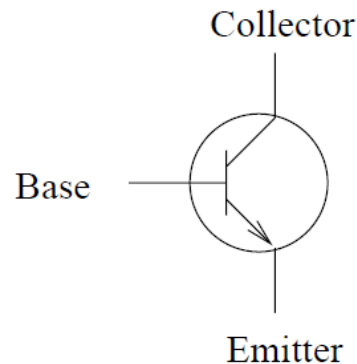

- Развој аутоматских рачунских уређаја заснован на дигиталним концептима је
 - једноставнији
 - ефикаснији
 - поузданији
 - јевтинији
 - ...
- него у случају аналогне логике

Транзистори

- Основна јединица имплементације дигиталног рачунара је **транзистор**
 - Емитер је извор електрона (негативни крај)
 - Колектор је сакупљач електрона (позитиван крај)
 - База је попут прекидача:
 - висок потенцијал (уобичајено изнад $2V$) омогућава проток
 - низак потенцијал (уобичајено испод $0,8V$) спречава проток

Транзистори (2)

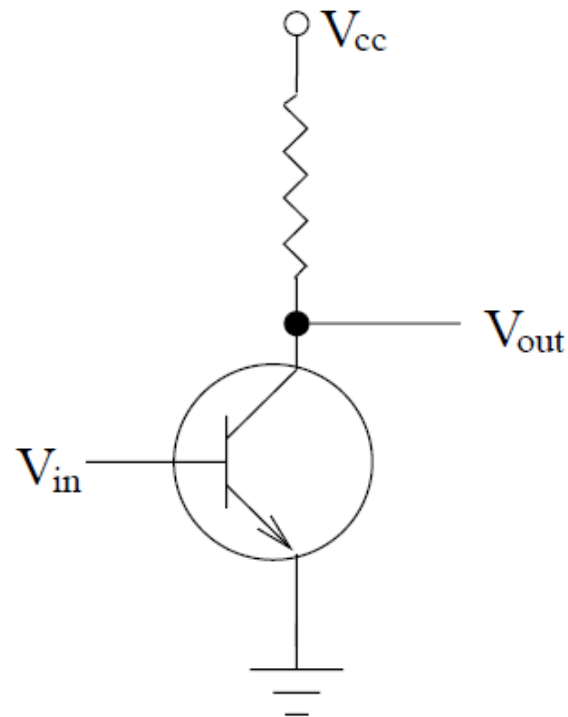

- Уобичајено је:
 - емитери се везују за уземљење
 - извор напајања обезбеђује напон од $+5V$ у односу на уземљење (тачан напон зависи од имплементације)
 - одсуство напона представља вредност 0
 - постојање напона представља вредност 1

Транзистори (3)

- Имплементација негације (НЕ-елемент):

Логичка кола

- Логичка кола су апстрактна дигитална кола која имплементирају логичке функције
- Представљају апстракцију електричних (оптичких и других) кола

Логички елементи

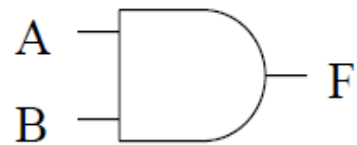
- Логички елементи су елементарна дигитална кола која имплементирају елементарне логичке функције
- Обично логички елементи имплементирају функције које чине неки пун систем функција

Уобичајени логички елементи

Функција	Назив логичког елемента	Назив на енглеском
Негација	НЕ-елемент	NOT-element
Конјункција	И-елемент	AND-element
Дисјункција	ИЛИ-елемент	OR-element
Шеферова функција	НИ-елемент	NAND-element
Пирсова функција	НИЛИ-елемент	NOR-element

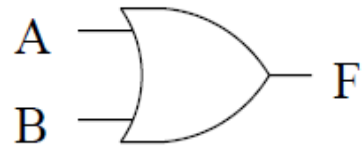
И - елемент

AND gate

A	B	F
0	0	0
0	1	0
1	0	0
1	1	1

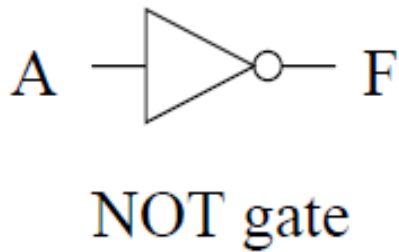
ИЛИ - елемент

OR gate

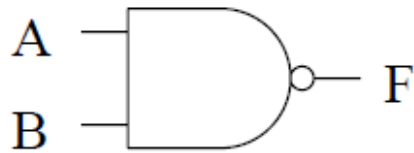
A	B	F
0	0	0
0	1	1
1	0	1
1	1	1

НЕ - елемент

A	F
0	1
1	0

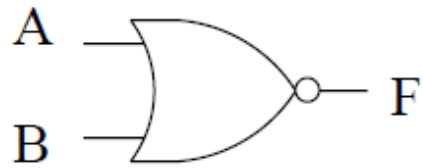
НИ - елемент

NAND gate

A	B	F
0	0	1
0	1	1
1	0	1
1	1	0

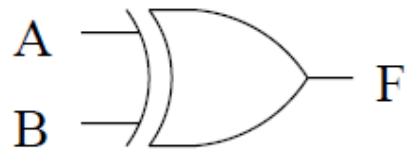
НИЛИ - елемент

NOR gate

A	B	F
0	0	1
0	1	0
1	0	0
1	1	0

ЕИЛИ - елемент

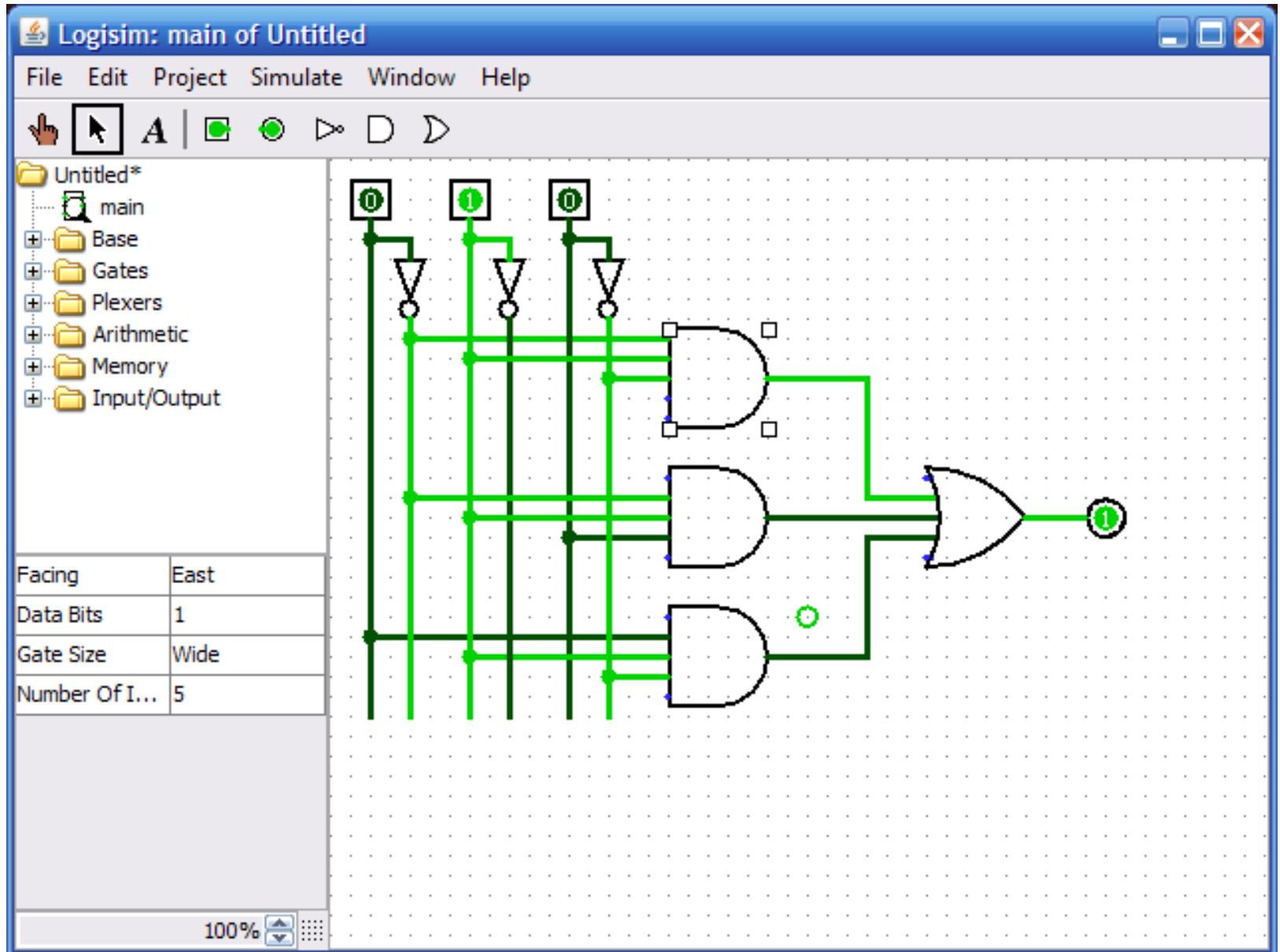
XOR gate

A	B	F
0	0	0
0	1	1
1	0	1
1	1	0

Софтвер

- Постоји више програма за вежбање пројектовања логичких кола и симулирање њиховог рада
 - *CEDAR Logic*
 - подржава релативно сложена кола
 - *Logisim*
 - постоји за различите ОС
 - могућност чувања и употребе модула (“кола”)
 - *Logic Circuit Designer*
 - могућност чувања и употребе модула (“кола”)
 - *Logic Gate Simulator*
 - могућност чувања и употребе модула (“кола”)

Задаци

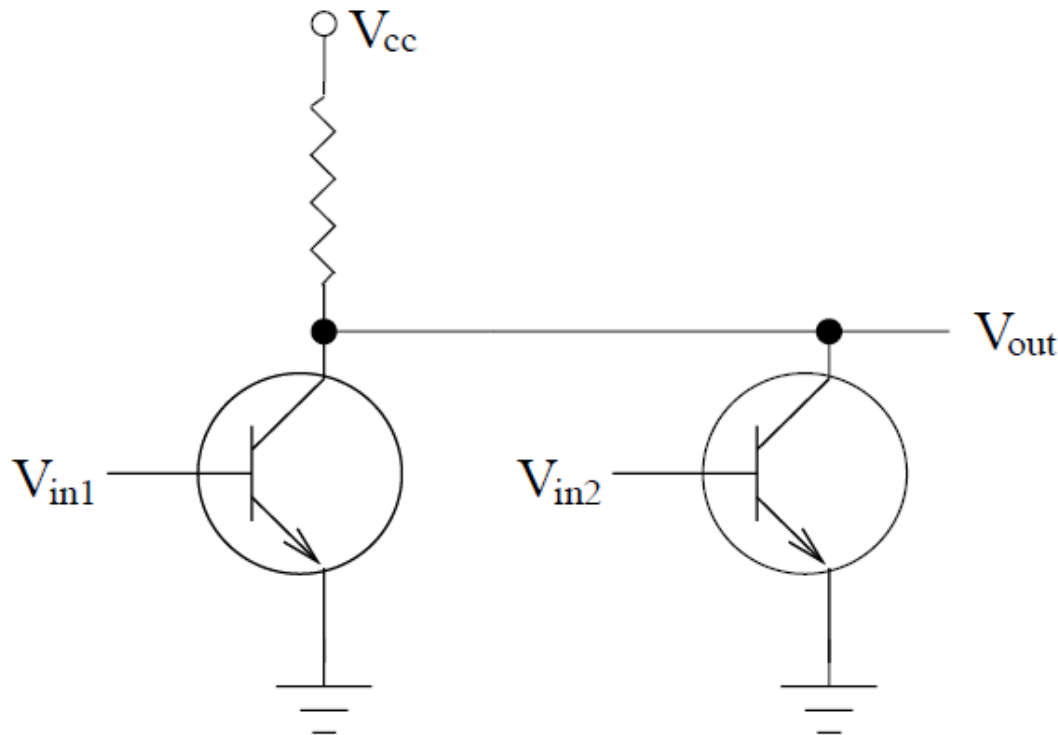

1. Направити по логичко коло за сваку од бинарних логичких функција
2. Направити логичко коло за изабрану функцију 3 променљиве
3. Направити логичко коло за изабрану функцију 4 променљиве

Транзистори

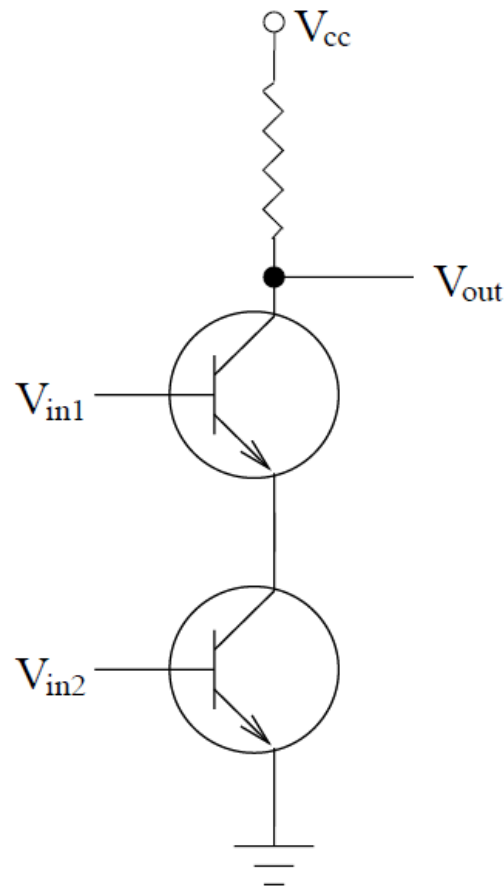
- Имплементирати помоћу транзистора логички елемент НИЛИ:

Транзистори

- Имплементирати помоћу транзистора логички елемент НИ:

Пројектовање логичких кола

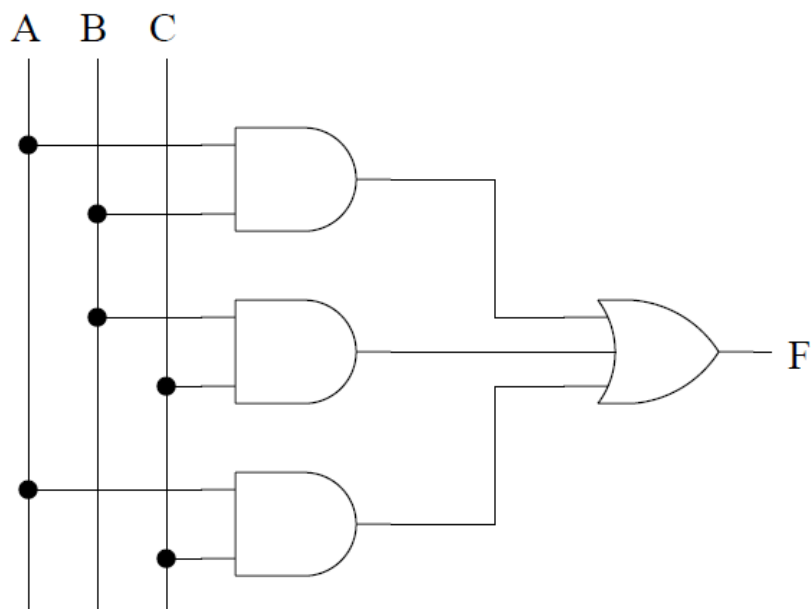
- Одређивање проблема
 - често интегрисано са наредним кораком
- Извођење истинитосне таблице
- Извођење логичког израза
 - обично СДНФ, непосредно из таблице
 - некада и без претходног корака
- Упрошћавање логичког израза
 - свођење на минималан облик
- Обликовање логичког кола

Пример

- Направити логичко коло за функцију три аргумента која израчунава вредност која је заступљенија на улазима:

A	B	C	F ₁
0	0	0	0
0	0	1	0
0	1	0	0
0	1	1	1
1	0	0	0
1	0	1	1
1	1	0	1
1	1	1	1

Пример

- Направити логичко коло за функцију три аргумента која израчунава вредност која је мање заступљена на улазима:

A	B	C	F
0	0	0	1
0	0	1	1
0	1	0	1
0	1	1	0
1	0	0	1
1	0	1	0
1	1	0	0
1	1	1	0

[P271]

Увод у архитектуру рачунара

Саша Малков

Тема 3

Минимизација логичких функција

Минимизација логичких ф.ја

- Свака логичка функција се може изразити на више различитих начина
- Свака логичка функција се може записати у облику СДНФ и СКНФ
- Да би се записивање и имплементација функција учинили поједноставили, потребно је минимизовати функције
 - **минимизовање логичке функције је проналажење њеног најједноставнијег записа**

Методи минимизације

- Алгебарске трансформације
- Карноове мапе
- Таблична метода Квин-Мек Класког

Алгебарске трансформације

- Почивају на примени законитости и правила идентитета Булове алгебре

Пример

- Пример: пронаћи минималан запис функције
 - $F = A'BC' + A'BC + ABC'$
- корак 1: идемпотенција и комутација
 - $F = A'BC' + A'BC + ABC' + A'BC'$
- корак 2: закон дистрибуције
 - $F = A'B(C' + C) + (A + A')BC'$
- корак 3: закон о инверзним елементима
 - $F = A'B + BC'$
- корак 4: закон дистрибуције
 - $F = B(A' + C')$

Карноове мапе

- Почивају на представљању табела у облику који се лако може оптимизовати
 - једноставно за аутоматизацију
- Основна идеја:
 - прави се вишедимензиона мрежа
 - на свакој димензији се наводе највише по два аргумента функције
 - вредности аргумената се наводе таквим редом да се мења по тачно један бит (Хамингова дистанца 1):
 - 00, 01, 11, 10

Примери

A \ B	0	1
0		
1		

A \ BC	00	01	11	10
0				
1				

AB \ CD	00	01	11	10
00				
01				
11				
10				

Карноове мапе (2)

- Основу за упрошћавање представља правило:
 - $A_1 A_2 \dots A_k \dots A_n + A_1 A_2 \dots A_k' \dots A_n = A_1 A_2 \dots A_{k-1} A_{k+1} \dots A_n$
- Како се суседни квадрати у Карноовим мапама увек разликују за по највише један бит, ако одговарају истим вредностима функције онда се одговарајући бит може елиминисати
- И квадрати на крајњим супротним странама се сматрају за суседне

Карноове мапе (3)

- СДНФ има по дисјункт за сваки квадрат у мапи који садржи јединицу
- Ако два суседна квадрата имају садрже јединицу, два дисјункта којима они одговарају се могу заменити једним, који не садржи аргумент који се разликује
- ...слично и за четири квадрата, 4×1 или 2×2

Пример

		CD			
		00	01	11	10
AB	00				
	01				
	11		1	1	
	10				

Карноове мапе (4)

- Уопштено:
 - област реда 0 је јединични квадрат
 - област реда $n+1$ је унија две суседне области реда n
 - ако две суседне области реда n садрже јединице, оне се замењују једном облашћу реда $n+1$
 - претходни корак се примењује докле год је могуће
 - почев од области највишег реда
 - ако област није у потпуности обухваћена другим областима вишег или истог реда, прави се дисјункт
 - дисјункт се састоји само од аргумената који су константни за дату област
 - провери се редундантност
 - добијени израз је минимизована функција

Пример

- Функција три аргумента рачуна ону вредност која је заступљенија у аргументима

		BC			
		00	01	11	10
A	0	0	0	1	0
	1	0	1	1	1

Diagram illustrating a 3-input majority function truth table. The inputs are A, B, and C. The output is 1 if at least two inputs are 1. The truth table is shown with the following values:

A	B	C	Output
0	0	0	0
0	0	1	0
0	1	0	0
0	1	1	1
1	0	0	0
1	0	1	1
1	1	0	1
1	1	1	1

The diagram highlights the output values of 1 in the truth table, which occur when at least two inputs are 1. The highlighted cells are (0,1,1), (1,0,1), (1,1,0), and (1,1,1). The labels BC, AB, and AC indicate the input combinations for which the output is 1.

Пример

- Функција три аргумента рачуна парност

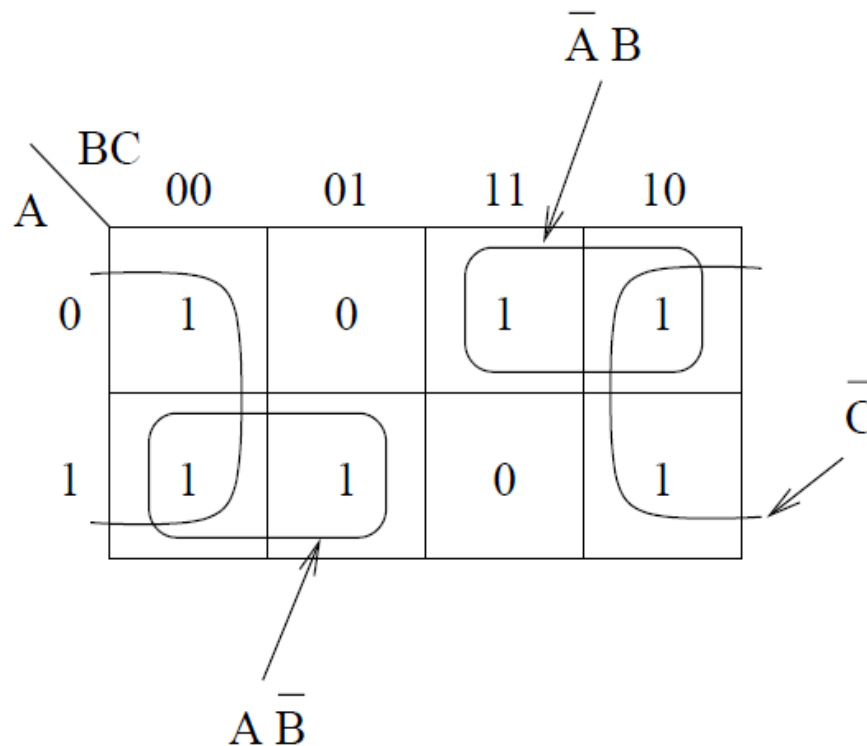
		BC			
		00	01	11	10
A	0	0	1	0	1
	1	1	0	1	0

Diagram illustrating the truth table for the parity function (three arguments). The table shows the output (0 or 1) for each combination of inputs A, B, and C. The output is 1 for the combinations (0,1,0), (1,0,0), (0,0,1), and (1,1,1), which are circled in the original image. The minterms for these combinations are labeled as $\bar{A}\bar{B}C$, $\bar{A}B\bar{C}$, $A\bar{B}\bar{C}$, and ABC respectively.

Пример

- Пример функције три аргумента код које постоје суседне области на супротним крајевима мапе

Пример

		CD			
		00	01	11	10
AB	00	1	1	1	1
	01	1	1	1	1
	11				
	10				

Пример

		CD			
		00	01	11	10
AB	00				
	01	1			1
	11	1			1
	10				

Пример

		CD			
		00	01	11	10
AB	00			1	1
	01			1	1
	11			1	1
	10			1	1

Пример

		CD			
		00	01	11	10
AB	00				
	01		1		
	11		1	1	
	10			1	

Непотпуне мапе

- Ако је функција дефинисана само за неки домен аргумената, онда се мапа може правити са три вредности: 0, 1 и недефинисано.
- Недефинисани квадрати се могу слободно употребљавати као да садрже било 1 било 0, тако да се добије мање дисјунктата

Улаз					Израз				
Код 8421					Код 8421				
	A	B	C	D		W	X	Y	Z
0	0	0	0	0	1	0	0	0	1
1	0	0	0	1	2	0	0	1	0
2	0	0	1	0	3	0	0	1	1
3	0	0	1	1	4	0	1	0	0
4	0	1	0	0	5	0	1	0	1
5	0	1	0	1	6	0	1	1	0
6	0	1	1	0	7	0	1	1	1
7	0	1	1	1	8	1	0	0	0
8	1	0	0	0	9	1	0	0	1
9	1	0	0	1	0	0	0	0	0
...

		CD			
		00	01	11	10
AB	00				
	01			1	
	11	n	n	n	n
	10	1		n	n

a) $W = A\bar{D} + BCD$

		CD			
		00	01	11	10
AB	00			1	
	01	1	1		1
	11	n	n	n	n
	10			n	n

b) $X = B\bar{D} + B\bar{C} + \bar{B}CD$

		CD			
		00	01	11	10
AB	00		1		1
	01		1		1
	11	n	n	n	n
	10			n	n

c) $Y = \bar{A}CD + \bar{A}C\bar{D}$

		CD			
		00	01	11	10
AB	00	1			1
	01	1			1
	11	n	n	n	n
	10	1		n	n

d) $Z = \bar{D}$

Пример редундантности

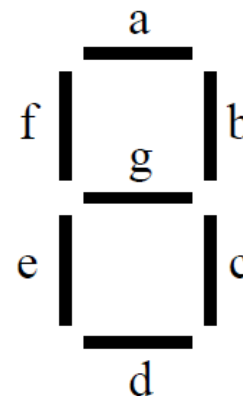
AB \ CD	CD			
	00	01	11	10
00	0	0	1	0
01	1	1	1	0
11	0	1	1	1
10	0	1	0	0

AB \ CD	CD			
	00	01	11	10
00	0	0	1	0
01	1	1	1	0
11	0	1	1	1
10	0	1	0	0

Седмоделни дисплеј

- 4 улаза
 - битови једне BCD цифре
- 7 излаза
 - за сваки сегмент дисплеја по један бит, који означава да ли је укључен или искључен

Улаз					Израз						
Код 8421					Сегменти дисплеја						
	A	B	C	D	a	b	c	d	e	f	g
0	0	0	0	0				1			
1	0	0	0	1				0			
2	0	0	1	0				1			
3	0	0	1	1				1			
4	0	1	0	0				0			
5	0	1	0	1				1			
6	0	1	1	0				1			
7	0	1	1	1				0			
8	1	0	0	0				1			
9	1	0	0	1				1			
...			

Седмоделни дисплеј

- Минимизација сегмента d са и без недефинисаних вредности

AB \ CD	00	01	11	10
00	1	0	1	1
01	0	1	0	1
11	0	0	0	0
10	1	1	0	0

AB \ CD	00	01	11	10
00	1	0	1	1
01	0	1	0	1
11	d	d	d	d
10	1	1	d	d

Литература

- *Ненад Митић, Увод у организацију рачунара, Математички факултет, 2009.*